

БІБЛІОТЕКА ЧИТАЧА-ПОЧАТКІВЦЯ

М. ГОГОЛЬ

**МАЙСЬКА НІЧ,
АБО УТОПЛЕНИЦЯ**

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

БІБЛІОТЕКА ЧИТАЧА-ПОЧАТКІВЦЯ

М. ГОГОЛЬ

**МАЙСЬКА НІЧ,
АБО УТОПЛЕНИЦЯ**

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

1985

Редактор *Л. Вільховий*
Техкер *С. Білокінь*
Коректор *В. Потівко*

І. Г А Н Н А

Дзвінка пісня розливалась річкою по вулицях села... Була саме та пора, коли втомлені денною працею та турботами парубки і дівчата галасливо сходилися в гурток, щоб у блиску чистого вечора виливати свої веселощі в звуки, завжди нерозлучні із смутком. І вічно задуманий вечір мрійно обіймав синє небо, перетворюючи все на невиразність і далину. Вже й смеркло, а пісні все не втихали. З бандурою в руках пробирався молодий козак Левко, син сільського голови, уникнувши від співаків. На козаку решетилівська шапка. Козак іде вулицею, бренькає рукою по струнах і пританцьовує. Ось він тихо спинився перед дверима одної хати, що перед нею стояли молоді вишневі дерева.

Чия ж це хата? Чиї це двері? Трохи помовчавши, заграв він і заспівав:

Сонце низенько, вечір близенько,
Вийди до мене, моє серденько!

— Ні, мабуть, міцно заснула моя ясноока красуня,— сказав козак, скінчивши пісню і наближаючись до вікна.— Гаю! Гаю! Чи ти спиш, чи ти не хочеш до мене вийти?.. Ти боїшся, мабуть, щоб нас хто не побачив, або не хочеш, може, показати своє біле личко на холод? Не бійся, нікого немає, вечір теплий. Та коли б і показався хто, я прикрию тебе світкою, обмотаю своїм поясом, закрию руками тебе, і ніхто нас не побачить. Та якби і холод повіяв, я ближче пригорну тебе до серця, відігрію поцілунками, надіну шапку св ю на твої біленькі ніжки. Серце моє, рибко моя, намистечко! виглянь на мить. Подай крізь віконечко хоч білу ручку свою... Ні, ти не спиш, горда дівчино,— промовив він голосніше і таким голосом, яким говорить той, хто засоромився хвилинного приниження:— Тобі любо глумитися з мене, прощай!

Тут він відвернувся, насунув набакир свою шапку і гордо відійшов од віконця, тихо перебираючи струни бандури.

Дерев'яна ручка біля дверей у той час повернулась, двері скригнули, і дівчина, на порі сімнадцятої весни, оповита присмерком, боязко озираючись і не випускаючи дерев'яної ручки, переступила через поріг. У напівпрозорій темряві горіли привітно, як зірочки, ясні очі; червоніло коралове намисто, і від орлиних очей парубка не сховалась навіть краска, що соромливо спалахнула на личку її.

— Який же ти нетерплячий! — казала вона йому стиха. — Уже й розсердився! Нашо вибрав такий час? Юрма людей вештається по вулицях. Я вся аж тремчу.

— О, не тремти, моя червона калинонька! Пригорнись до мене ближче, — казав парубок, обнімаючи її, відкинувши бандуру, що висіла через плече на довгому ремені у нього, і сідаючи разом із дівчиною на призьбі. — Ти знаєш, як мені гірко хоч часину не бачити тебе.

— Знаєш, що я думаю, — перебила дівчина, замислено втопивши в нього свої очі. — Мені все хтось ніби на вухо шепче, що далі нам не бачитись так часто. Недобрі у вас люди: дівчата всі позирають так заздро, а парубки... Я примічаю навіть, що мати моя з недав-

нього часу стала суворіше наглядати за мною. Признаюсь, мені веселіше в чужих було.

Якийсь порух суму промайнув на лиці її при останніх словах.

— Два місяці тільки в стороні рідній — і вже заскучала. Може, я набрид тобі?

— О, ти мені не набрид, — мовила вона, усміхнувшись. — Я тебе люблю, чорнобривий козаче. За те люблю, що в тебе карі очі і що як подивишся ти ними — в мене ніби на душі засміється: і весело, і гарно їй; що привітно моргаєш ти чорним вусом своїм; що ти ідеш вулицею, співаєш і граєш на бандурі, і любо слухати тебе.

— О, моя люба дівчина! — скрикнув парубок, цілуючи і притискаючи її дужче до грудей своїх.

— Стривай! Годі, Левку! Скажи спершу, говорив ти з батьком своїм?

— Що? — сказав він, ніби прокинувшись. — Що я хочу женитись, а ти вийти за мене заміж — говорив. — Але якось сумно звучало в устах його це слово: „говорив“.

— І що ж?

— Що будеш робити з ним? Прикинувся старий хрін, своїм звичаєм, глухим: нічого

не чує і ще гримає, що вештаюсь бозна де та гультаюю з хлопцями по вулицях. Та не сумуй, моя Гайю! От тобі слово моє козацьке, що уламаю його!

— Та тобі, Левку, досить тільки слово мовити, і все буде по-твоєму. Я знаю це по собі: інший раз і не послухала б тебе, а скажеш слово — я і мимохіть роблю, як тобі хочеться. Подивись, подивись, — казала вона далі, поклавши йому голову на плече і звівши очі вгору, де безмежно синіло тепле українське небо, завішене знизу кучерявими вітами вишень, що стояли перед ними. — Подивись, ген-ген далеко промайнули зірочки: одна, друга, третя, четверта, п'ята... Чи не правда, адже то божі ангели повідчиняли віконечка в своїх ясних хатках на небі і дивляться на нас? Так, Левку? Аджеж це вони дивляться на нашу землю? Що, коли б у людей були крила, як у птахів, — полетіли б туди високо-високо. Ух, страшно! Ні один дуб у нас не достане до неба. А кажуть, проте, що є десь у якійсь далекій землі таке дерево, що шумить своїм верховіттям у самому небі, і бог сходить по ньому на землю у великодню ніч.

— Ні, Гаю; у бога є довга драбина від неба до самої землі. Її становлять перед великоднем святі архангели, і як тільки бог ступить на перший щабель, всі нечисті духи полетять стрімголов і купами попадають у пекло, і тому на великдень ні одного злого духа не буває на землі.

— Як тихо колишеться вода, ніби дитина в колиці! — сказала далі Ганна, показуючи на став, похмуро обставлений темним кленовим лісом та вербами, що потопили в ньому жалібні свої віти. Мов безсилий дід, тримав він у холодних обіймах своїх далеке темне небо, обсипаючи крижаними поцілунками вогненні зорі, що тьмяно мріли серед теплого нічного повітря, ніби передчуваючи скору появу блискучого царя ночі. Коло лісу на горі дрімав із зачиненими віконницями старий дерев'яний будинок; мох і дика трава вкривали його покрівлю; ліс, обіймаючи своєю тінню, кидав на нього дику похмурість; ліщиновий гай слався біля підніжжя його і скочувався до ставу.

— Я пам'ятаю, ніби крізь сон, — сказала Ганна, не зводячи очей з нього, — давно-давно, коли ще була маленькою і жила у матері,

щось страшне розповідали про цей будинок, Левку, ти, певне, знаєш,— розкажи!

— Бог з ним, моя красуне! мало чого не наговорять баби та люди нерозумні. Ти себе тільки потривожиш, станеш боятися, і не заснешся тобі спокійно.

— Розкажи, розкажи, милий чорнобривий парубче!— казала вона, притискуючись лицем своїм до щоки його й обнімаючи його.— Ні, ти, мабуть, не любиш мене; у тебе є інша дівчина... Я не буду боятися; я спатиму спокійно вночі. А тепер не засну, якщо не розкажеш. Я буду мучитись та думати... Розкажи, Левку!..

— Мабуть, правду кажуть люди, що в дівчатах сидить чорт, який під'юджує їх на цікавість. Ну, слухай: давно колись, мое серденько, жив у цьому будинку сотник. У сотника була дочка, ясна панночка, біла, як сніг, як твоє личко. Сотникова жінка давно вже вмерла; задумав сотник женитися на другій. „Чи будеш, батьку, і тоді мене любити, як візьмеш другу жінку?“ — „Буду, моя доню; ще дужче пригортатиму тебе до серця. Буду, моя доню, ще кращі даруватиму тобі серги та намиста“.

— Привіз сотник молоду жінку в новий дім свій. Гарна була молода жінка. Рум'яна й біла з себе була молода жінка; тільки так страшно подивилася вона на свою падчерицю, що та аж скрикнула, її побачивши, і хоч би слово промовила за цілий день сувора мачуха. Надійшла ніч. Пішов сотник з молодою жінкою у свою спочивальню; замкнулась і біла панночка в своїй світлиці. Гірко зробилось їй; стала плакати. Дивиться: страшна чорна кішка підкрадається до неї; шерсть на ній горить, і залізні кігті стукотять по підлозі. Перелякана панночка скочила на лавку; кішка за нею. Перескочила на лежанку; кішка й туди, і раптом кинулась їй на шию і душить її. З криком відірвавши її від себе, кинула додолу; знову крадеться страшна кішка. Туга охопила її. На стіні висіла батькова шабля. Схопила її панночка і — брязь нею по помості, — лапа із залізними кігтями відскочила, кішка з вищанням зникла в темному кутку. Цілий день не виходила із світлиці своєї молода жінка. На третій день вийшла з перев'язаною рукою. Догадалась бідна панночка, що її мачуха відьма і що вона їй перерубала руку. На четвертий день звелів

сотник своїй дочці носити воду, мести хату, мов простій селянці, і не показуватись у панські покої. Важко було бідній, та нічого робити, треба коритись батьковій волі. На п'ятий день вигнав сотник свою дучку з дому босу і шматка хліба не дав на дорогу. Тоді тільки гірко заплакала панночка, закривши руками біле лице своє. „Загубив ти, батьку, рідну дочку свою! Загубила відьма грішну душу твою! Хай же тебе бог прощає, а мені, нещасній, мабуть, не велить він жити на білому світі!“ — І он там, чи бачиш... — тут повернувся Левко до Ганни, показуючи пальцем на будинок. — Дивись сюди: он, далі від дому, найвищий берег. З того берега кинулась панночка у воду, і з тої пори не стало її на світі.

— А відьма? — брязко перебила його Ганна, звівши на нього заплакані очі.

— Відьма? Старі баби вигадали, що з тої пори всі утоплениці виходили ясної ночі в панський сад грітися на місяці; і сотникова дочка стала над ними за старшу. Однієї ночі побачила вона мачуху свою коло ставу, напала на неї і з криком затигла у воду. Тільки відьма і тут викрутилась: вона перекинулась

під водою в одну з утоплениць і тим врятувала себе від нагайки з зеленого очерету, якою хотіли бити її утоплениці. Йми віри бабам! Кажуть ще, що панночка кожної ночі збирає всіх утоплениць і придивляється кожній в лице, намагаючись дізнатися, яка з них відьма. Та досі не впізнала. І коли нагодиться із людей хтось, зразу велить йому впізнавати, а ні, то загрожує втопити у воді. От, моя Гаю, як розказують старі люди!.. Теперішній пан хоче будувати на тому місці винницю і прислав навмисне для цього сюди винокура... Але я чую гомін! Це наші вертаються з гулянки. Прощай, Гаю! Спи спокійно й не думай про ці баб'ячі вигадки.

Сказавши це, Левко обійняв її міцніше, поцілував і пішов.

— Прощай, Левку, — говорила Гадя, задумливо вгопивши очі в темний ліс.

Величезний вогняний місяць велично став у цей час вирізатися із землі. Половина його була ще під землею, а вже весь світ виповнився якимсь урочистим сяйвом. Став узявся іскрами. Тінь від дерев ясно стала відділятися на темній зелені.

— Прощай, Ганно,— почувлись позад неї слова в супроводі поцілунку.

— Ти вернувся? — сказала вона, озирнувшись, але, побачивши перед собою чужого парубка, вона одвернулась убік.

— Прощай, Ганно,— почулося знову, і знову поцілував її хтось в щоку.

— От ще принесло й другого! — промовила вона з серцем.

— Прощай, люба Ганно!

— Ще й третій!

— Прощай! Прощай! Прощай, Ганно! — і поцілунки посипалися на неї з усіх боків.

— Та тут їх ціла ватага! — кричала Ганна, вириваючись від натовпу парубків, які один перед одним поспішали обнімати її. — Як їм не набридне безперестанку цілуватися! Незабаром, їй-богу, не можна буде вийти на вулицю!

Слідом за цими словами зачинилися двері, і тільки чути було, як із скрипом засунувся залізний засув.

II. ГОЛОВА

Чи знаєте ви українську ніч? О, ви не знаєте української ночі. Вдивіться в неї: з середини неба дивиться місяць. Неосяжний небесний намет розкинувся, розгорнувся ще неосяжніше. Горить і дихає він. Земля вся в срібному сяйві; і чудове повітря, прохолодно-душне, і повне ніги, і рухає океан пахоців. Божественна ніч! Чарівна ніч! Нерухомо, натхненно стали ліси, повні темряви, і величну тінь кинули від себе. Тихі й спокійні оці стави; холод і п'ятьма вод їхніх обгороджені темнозеленими стінами садів. Незаймані хащі черемхи й черешень боязко простягли своє коріння до студених вод і зрідка лепечуть листом, немов обурюючись і гніваючись, коли прекрасний пройдисвіт — нічний вітер, підкравшись вмить, цілує їх. Весь ландшафт спить.

А вгорі все дихає; все дивне, все урочисте. А на душі і неосяжно, і дивно, і зграї срібних привидів улад виникають в її глибині. Божественна ніч! Чарівна ніч! І раптом все ожило: і ліси, і стави, і степи. Сиплеться величний грім українського солов'я, і

здається, що й місяць заслухався його посеред неба...

Мов зачароване дрімає на горі село. Ще більше, ще краще виблискують проти місяця купи хат, ще сліпучіше вирізуються з п'ятьми низенькі їхні стіни. Пісні вщухли. Все тихо. Натружені люди сплять. Де-не-де тільки світяться маленькі вікна, та коло деяких хат запізніла сім'я відбуває коло порога свою пізню в'ечерю.

— Ні, гопака не так танцюють! То ж бо то я бачу, не виходить воно доладу. Що ж це торочить кум?.. Ану: гоп трала! гоп трала! гоп, гоп, гоп!—так розмовляв сам із собою підпилий чоловік середніх літ, танцюючи на вулиці.— Їй-богу, не так танцюють гопака! Нащо мені брехати! Їй-богу, не так! Ану ще: гоп трала! гоп трала! гоп, гоп, гоп!

— От здурів чоловік. Нехай би ще хлопець який, а то старий кабан витанцьовує дітям на сміх уночі по вулиці!—скрикнула перехожа літня жінка, несучи в руці соломку.— Іди до своєї хати! Пора спати давно!

— Я піду!—сказав, спинившись, чоловік.— Я піду! Я не подивлюсь на якогось

там голову. Що він собі думає, дідько б утисся його батькові, як він голова, як він обливає людей на морозі холодною водою, то вже і носа дере вгору! Голова, то й голова. А я сам собі голова. От побий мене бог. Бог мене побий. Я сам собі голова. От що, а не те, що...—провадив він далі, підходячи до першої хати, на яку натрапив, і спинився перед віконцем, сковзаючись пальцями по шибці і намагаючись знайти дерев'яну ручку.

— Стара, відчиняй! Стара, швидше, кажу тобі, відчиняй. Козакові спати пора!

— Куди ти, Каленику? Ти до чужої хати потрапив!—закричали, сміючись, позад нього дівчата, що верталися з веселого гуляння.— Показати тобі твою хату?

— Покажіть, любенькі молодички!

— Молодички! Чи чуєте?— промовила одна,— який учтивий Каленик. За це йому треба показати його хату. Або ні!.. спершу потанцюй!

— Потанцювати? Ой, ви хитруваті дівчата,—протягнув Каленик, сміючись і сварячись пальцем і разом спотикаючись, бо ноги його не могли держатися на одному місці.—

А дасте перецілувати себе? Усіх перецілую!
Усіх! — І нерівними кроками пвстився бігти за ними. Дівчата зняли галас, перемішались; але потім, підбадьорившись, перебігли на другий бік, бачивши, що Каленик не дуже був швидкий на ноги.

— Он твоя хата! — гукали вони до нього, втікаючи й показуючи на хату сільського голови, що була куди більша за інші. Каленик слухняно поплентався в той бік, заходжуючись знову ляяти голову.

Та хто ж це той голова, що про нього пішли такі невігідні поголоски й розмови? О, цей голова — важна особа на селі! Поки Каленик домандрує шляхом своїм, ми, без сумніву, встигнемо дещо сказати про нього. Все село, угледівши його, береться за шапки, а дівчата, навіть наймолодші, віддають добридень. Хто б з парубків не захотів бути головою? Голові вільний вхід до всіх табакерок, і огрядний дядько поштиво стоїть перед головою, скинувши шапку, увесь час, коли голова запускає свої товсті і зашкарублі пальці в його лубочну табакерку. На сільському сході чи в громаді, дарма що влада його обмежена кількома голосами, голова

завжди бере гору і майже своєю владою виганяє, кого хоче, рівняти й гладити шлях та копати рови. Голова похмурий, суворий на вигляд і не любить багато говорити.

Давно ще, дуже давно, коли блаженної пам'яті цариця Катерина їздила до Криму, був він вибраний супроводити; аж два дні перебував він коло цариці на цій посаді і навіть мав честь сидіти на козлах з царициним кучером. І от з того самого часу ще голова навчився розумно й поважно схилити голову, розгладжувати довгі, униз закручені вуса і кидати соколиний погляд спід лоба. І з того самого часу голова, про що б ви не почали розмовляти з ним, завжди вміє звернути на те, як він віз царицю і сидів на козлах царської карети. Голова іноді любить прикинутися глухим, особливо, коли почує те, чого б йому не хотілося чути. Голова терпіти не може чепуритись: носить завжди свитку з чорного доморобного сукна, підперезується вовняним квітчастим поясом, і ніхто ніколи не бачив його в іншій одежі, крім хіба того часу, коли проїздила цариця до Криму і коли був на ньому синій козацький жупан. Та цього часу навряд чи хто

пам'ятає в цілому селі, а жупан давно лежить у нього в скрині під замком. Голова—удівець; але в його хаті живе своячениця, що варить обідати й вечеряти, миє лавки, білить хату, пряде йому на сорочки та провадить усе господарство. На селі подекують, ніби вона йому зовсім не родичка; та ми вже бачили, що голова має багато недоброзичливців, які раді розпускати всякі наклепи. А втім, може до цього спричинилося й те, що своячениці завжди не подобалося, коли голова заходив на поле, де повно було молодиць, що жали, або до козака, в якого була молода дочка. Голова на одне око сліпий, зате друге, одиноке його око—зłodій, і далеко може забачити гарненьку селянку. Проте, наведе він його на гарненьке личко не зразу, спершу добре роздивиться, чи не дивиться звідкись своячениця. Ну, ми мало не все вже розказали, що треба, про голову, а п'яний Каленик не добрів іще й до половини дороги: він довго ще частував голову всякими добірними словами, які тільки могли спасти на його язик, що повертався ліниво й безладно.

III. НЕСПОДІВАНИЙ СУПЕРНИК. ЗМОВА

— Ні, хлопці, годі вже, не хочу! Що за гульня така? Як вам не обридне гульвісувати? І без того вже ославили нас бозна якими бешкетниками. Лягайте краще спати!— Так казав Левко гульвісам товаришам своїм, що намовляли його на нові витівки.— Прощайте, хлопці! На добраніч вам!— і швидкими кроками пішов він од них вулицею.

„Чи спить моя ясноока Ганнуся“,— думав він, проходячи мимо знайомої нам хати з вишневими деревами. Серед тиші стало чути неголосну мову. Левко спинився. Між деревами забіліла сорочка... „Що це за знак?“— подумав він і, підкравшись ближче, сховався за дерево. При місяці виблискувало лице дівчини, що стояла перед ним...— Це Ганна! А хто ж отой високий, що стояв до нього спиною?— Даремно придивлявся він: тінь покривала незнайомого з ніг до голови. Спереду тільки він був трохи освітлений, але найменшого кроку не міг ступити Левко вперед, щоб з неприємністю не викрити себе. Тихо притулившись до деревини, ви-

рішив він залишитися на місці. Дівчина виразно вимовила його ймення.

— Левко? У Левка ще молоко на губах! — казав хрипко і впівголоса високий чоловік. — Якщо я зустріну його колинебудь у тебе, — я намну йому чуба!..

— Хотів би я знати, яка це шельма нахваляється поскубти мене за чуба? — тихо промовив Левко і витягнув шию, стараючись не пропустити ні одного слова. Та незнайомий далі говорив уже так тихо, що нічого не можна було почути.

— Як тобі не соромно! — промовила Ганна, коли той доказав свої слова. — Ти брешеш; ти дуриш мене: ти мене не любиш; я ніколи не повірю, щоб ти мене любив!

— Знай, — казав далі високий чоловік: — Левко багато нагородив тобі дурниць, закрутив тобі голову (тут уявилося парубкові, що голос незнайомого не зовсім чужий, ніби він колись його чув). Та Левко буде ще мене знати, — знову казав далі незнайомий. — Він думає, що я не бачу всіх його штук? Скуштує він, собачий син, які в мене кулаки!

При цьому слові Левко вже не міг далі

стримувати свого гніву. Підійшов на три кроки вперед, розмахнувся з усієї сили, щоб дати такого запотилишника, від якого незнайомий, дарма що на вигляд був здоровий, не встояв би, може, на місці; але саме на той час промінь упав на обличчя його, і Левко остовпів, побачивши, що перед ним стояв батько його. Тільки мимоволі похитав головою та стиха свиснув крізь зуби Левко від здивовання. Збоку зашелестіло; Ганна швиденько шугнула в хату, зачинивши за собою двері.

— Прощай, Ганно! — крикнув у цей час один парубок, підкравшись і обнявши голову, — і з жахом відскочив назад, наткнувшись на колючі вуса.

— Прощай, красуне! — скрикнув другий. Цей полетів сторч од важкого стусана голови.

— Прощай, прощай, Ганно! — кричало вже кілька парубків, почепившись йому на шию.

— Проваліться, прокляті шибеники! — кричав голова, відмахуючись руками, відбиваючись і притупуючи ногами. — Яка я вам Ганна! Ідіть собі слідом за своїми батьками на шибеницю, чортові діти! Поприлипали, як мухи до меду! Дам я вам Ганну!

— Голова! голова! це голова!— закричали парубки й порозбігалися хто куди.

— От так батько!— говорив Левко, отямившись від свого здивування, дивлячись услід голові, що пішов, лаючись.— Так он які водяться за тобою штуки! гарно! А я собі дивуюсь та ламаю голову: що це за знак, що він все прикидається глухим, коли почнеш говорити про діло. Пожди ж, старий хрине, ти в мене будеш знати, як шалатися під вікнами молодих дівчат; будеш знати, як відбивати чужих наречених! Гей, хлопці! сюди, сюди!— гукав він, махаючи рукою парубкам, що знову сходились до гурту.— Сюди! Я вмовляв вас іти спати, а тепер радий хоч цілу ніч сам гуляти з вами.

— Ось це діло!— сказав плечистий і огрядний паруб'яга, якого вважали за першого гуляку і пробийголову на селі. Мені все чогось нудно, коли не вдається добре погуляти й натворити штук. Все наче бракує чогось, наче загубив шапку або люльку; одне слово, не козак та й іоді.

— Хочете ви подроцити гарненько сьогодні голову?

— Голову?

— Еге ж, голову! Що він, справді, задумав? Він порядкує в нас, ніби гетьман який. Мало того, що крутить нами, як своїми попихачами, ще й лабузниться до наших дівчат. Немає в селі такої гарної дівчини, щоб до неї не липнув голова.

— А так! Це так!—загомоніли в один голос парубки.

— Що ж це ми, товариство, попихачі йому? Чи ми не такого ж роду, як і він? Ми, дякувати богові, вільні козаки! Покажемо йому, хлопці, що ми вільні козаки!

— Покажемо!—гукнули парубки.—Та коли вже голові, то й писаря не минути!

— Не минемо й писаря! А в мене, як на те, склалась у думці гарна пісня про голову. Ходімо, я вас навчу,—казав далі Левко, ударивши рукою по струнах бандури.—Та ще ось що: попереодягайтесь в що попало.

— Гуляй, козацька голова!—говорив здоровий гульвіса, ударивши ногою об ногу і ляснувши в долоні:—От розкіш! От воля! Як почнеш казитись, то здається, ніби юминаєш давні роки. Любо і вільно на серці, і душа ніби в раю. Гей, хлопці! Гей! Гуляй!

І натовп галасливо пробіг вулицею. І благо-

честиві бабусі, розбуджені криком, відчиняли віконця і хрестилися сонними руками, кажучи:— Ну, тепер гуляють парубки!

ІV. ПАРУБКИ ГУЛЯЮТЬ

Тільки в одній хаті світилося ще на краю вулиці. Це — житло голови. Голова давно вже повечеряв і, напевне, давно б уже заснув, та в нього був на той час гість, винокур, присланий сюди будувати винницю поміщиком, що мав невеликий шматок землі між землями вільних козаків. На самому покуті, на почесному місці, сидів гість — низенький, товстенький чоловічок, з маленькими очіцями, які завжди сміялися і в яких, здавалося, відсвічувало тепер те задоволення, що з ним він смоктав свою коротеньку люлечку, раз-у-раз спльовуючи й придушуючи пальцем перегорілий на попіл тютюн. Хмари диму швидко стелилися над ним, повиваючи його в сизий туман. Здавалось, ніби якомусь широкому димареві набридло сидіти на винниці, і він надумався піти на прогуляння, та й любенько засів за столом у хаті в голови. Під носом стирчали у нього коротенькі

й густі вуси; проте, вони так неясно миготіли крізь тютюнову атмосферу, що уявлялись мишею, яку винокур упіймав і тримав у роті своєму, підриваючи монополію амбарного кота. Голова, як господар хати, сидів у самій сорочці і полотняних шараварах. Орлине око його, немов вечірнє сонце, помалу починало жмуритись і гаснути. З краю за столом палив люльку один із сільських десятських, що складала команду голови; шануючи господаря, він сидів у світлі.

— А швидко ви гадаєте,— спитав голова, повернувшись до винокура й хрестячи рота свого, що саме позіхнув,— поставити вашу винницю?

— Як бог pomoже, то цієї осені може й закуримо. А на покрову, на що хоч поб'юся в заклад, пан голова буде писати німецькі кренделі по дорозі.

По тому, як були сказані ці слова, очиці винокурові зникли; замість них простягнулося проміння до самих ушей: весь тулуб почав хитатися від сміху, і веселі губи на мить випустили димчу люльку.

— Дай боже!— промовив голова, виявивши на своєму обличчі щось подібне до усміш-

ки.— Тепер іще, дякувати богові, винниць розвелось небагато. А от за старих часів, коли Переяславським шляхом проводив я царицю, ще покійний Безбородько¹...

— Ну, свате, пригадав час! Тоді від Кременчука до самих Ромен не налічували й двох винниць. А тепер... Чи ти чув, що вигадали прокляті німці? Незабаром, кажуть, будуть курити горілку не дровами, як усі чесні христіани, а якоюсь чортячою парою.— Говорячи це, винокур роздумливо дивився на стіл і на розставлені на ньому руки свої.— Як це парою — їй-богу, не знаю!

— Ну, та й дурні, прости господи, ці німці!— сказав голова.— Я б батогом їх, собачих дітей! Чи чувана річ, щоб парою можна було варити щонебудь? Виходить на те, що ложку борщу не можна піднести до губів, не зваривши їх замість молодого поросяти...

— І ти, свате, — обізвалася своячениця, що сиділа на лежанці, підібгавши під себе ноги, — будеш увесь цей час жити у нас без жінки?

— А нащо вона мені? Інша річ, коли б було що путне!

¹ Князь А. А. Безбородько (1742 — 1799) — перший секретар Катерини II.

— Така б то негарна?— спитав голова, пильно наставивши на нього око своє.

— Де там гарна? Стара, як біс! Пика вся в зморшках, ніби спорожнений гаман.— І низенька будова винокурова захиталася знову від голосного реготу.

В цей час щось почало шарудіти за дверима; двері відчинились, і дядько, не знімаючи шапки, переступив поріг і став, ніби задумавшись, посеред хати, роззявивши рота і дивлячись у стелю. Це був знайомий наш, Каленик.

— От я й додому прийшов,— промовив він, сідаючи на лаві коло дверей і не звертаючи жодної уваги на присутніх.— Бач, як розтянув, вражий син, дорогу? Ідеш-ідеш і краю немає! А ноги наче поперебивав хто. Достань но там, стара, кожуха підіслати мені. На піч до тебе не полізу, їй-богу не полізу: ноги болять! Дістань його, там він лежить коло покутя; дивись тільки, не перекинь горщика з тертим тютюном. Або ні, не займай, не займай! Ти, може, п'яна сьогодні... Нехай уже я сам дістану.

Каленик трохи підвівся, проте непереможна сила прикувала його знову до лавки.

— За це люблю!— промовив голова.— Прийшов у чужу хату, та й порядкує як дома! Ану, випровадить його як слід із хати!

— Облиш, свате! Хай спочине,— промовив винокур, утримуючи голову за руку.— Це корисний чоловік, більше б такого народу, і наша винниця славно б закуріла.

Проте не добродушність викликала ці слова. Винокур йняв віри всім примітам, і вмить вигнати людину, що сіла вже на лавці, це означало в нього накликати лихо.

— Що то воно, як старість прийде,— бурчав Каленик, лягаючи на лавці.— Не-хай би, сказати, був п'яний. Так ні ж бо, не п'яний! Йй-же-богу, не п'яний! Нащо мені брехати? Я це скажу хоч і самому голові. Що мені голова? Щоб він здох, собачий син! Я плюю на нього! Щоб його, сліпого чорта, возом переїхало! Що він обливає людей на морозі...

— Еге! Улізла свиня в хату, та й ратиці суне на стіл,— сказав голова, гнівно підводячись з місця; але в цей час чималий камінь, розбивши вікно вдвірки, полетів йому під ноги. Голова став.— Коли б я знав,— сказав він, підіймаючи камінь,— який це шибеник

пошпурив, я б навчив його, як кидатись! Бачите, які жарти?—казав він далі, розглядаючи камінь на долоні палючим поглядом.— Щоб він удавився цим каменем...

— Стривай, стривай! Боже тебе борони, свате,— підхопив винокур, збліднувши.— Боже тебе борони і, на цьому, і на тому світі поблагословити когось такою лайкою!

— От знайшовся оборонець! Нехай він пропаде!..

— І не думай, свате! Ти, мабуть, не знаєш, що сталося з покійною тещею моєю?

— З тещею?

— Еге ж, з тещею! Увечері, трохи може раніш, ніж оце зараз, посідали вечеряти: покійна теща, покійний тесть, та наймит, та наймичка, та дітей душ з п'ятеро. Теща одсипала трохи галушок із великого казана в миску, щоб не такі були гарячі. Після роботи всі зголодніли і не хотіли дождатися, поки прохолонуть. Взяли на довгі дерев'яні спички галушки, почали вечеряти. Аж ось, звідкіля не візьмись чоловік, якого він роду, бог його відає, просить і його допустити до вечері. Як же не нагодувати голодну людину? Дали й йому спичку. Тільки гість уминає

галушки, мов корова сіно. Поки ті з'їли по одній і хотіли взяти по другій, на дні було чисто, як на панському помості. Теща підсипала ще, думає, гість наївся, далі не буде так хапати. Де там! Ще краще меле. Спорожнив і другу. „А щоб ти вдавився цими галушками!“ — подумала голодна теща; коли той одразу заглитнувся і впав. Кинулись до нього — і дух вилетів. Удавився.

— Так йому, ненажері проклятому, і треба! — сказав голова.

— Так то воно так, та не так вийшло. З того часу спокою не було тещі. Як тільки ніч, то мертвяк і приплентається в гості. Сяде верхи на димар, проклятий, і галушку тримає в зубах. Удень усе спокійно, нема про нього й чутки, а як тільки почне сутеніти, подивись на хату — уже осідлав, собачий син, димаря!..

— І галушка в зубах?

— І галушка в зубах.

— Дивно, свате! Я чув щось схоже ще за покійниці цариці...

Тут голова спинився. Під вікном стало чути гомін, тупотняву й танці. Спершу стиха бренькнули струни на бандурі, до них при-

єднався голос. Струни загули дужче; кілька голосів стали підтягати, і пісня зашуміла вихором:

Гей, чи чули, хлопці, ви?
Чи голів ми позбувались?
У сніпого голови
Клепки всі порозсипались.
Треба голову, набить
Та міцними обручами,
Треба голову скропить
Батогами! Батогами!
Одноокий голова
Вже старий, як біс,— а дурень:
До дівчат усе кива
Та моргає... Дурень, дурень!
І куди вже пнешся ти?
Та тебе б у домовину,
Сивий дурню, одвести
За чуприну! За чуприну!¹

— Гарна пісня, свате! — сказав винокур, схиляючи трохи набік голову й звертаючись до голови, що стояв остовпілий від такого зухвальства. — Гарна! Погано тільки, що голову згадують не зовсім пристойними словами...

І знову поклав руки на стіл і, якимось со-
лодко зажмуривши очі, налагоджувався слу-
хати далі, бо під вікном гримів регіт і вигуки:

¹ З перекладу М. Рильського.

— Ще! Ще!

Однаке спостережливе око помітило б зразу, що не здивування втримувало довго голову на одному місці. Так тільки старий досвідчений кіт допускає іноді молоду мишу бігати коло свого хвоста; а тим часом швидко складає план, як перетяти їй дорогу до нори. Ще одинокє його око було націлене на вікно, а вже рука, давши знак десятському, держалася за дерев'яну клямку дверей. Раптом на вулиці зчинився крик... Винокур, що до інших своїх чеснот залічував ще й цікавість, швиденько натоптав тютюну в свою люльку й побіг на вулицю; але пустуни вже порозбігались.

— Ні, ти не вислизнеш у мене! — кричав голова, тягнучи за рукав когось у вивернутому вовною догори чорному кожусі. Винокур, використовуючи час, підбіг, щоб заглянути в лице цьому порушникові спокою; але лякливо позадкував від нього, побачивши довгу бороду й страшно розмальовану пику.

— Ні, ти не викрутишся в мене! — кричав голова, тягнучи далі свого полоненика прямо в сіни; той не чинив ніякого опору, спокійно йшов за ним, ніби в свою хату.

— Карпо, відчиняй комору! — сказав голова десятському. — Ми його в темну комору! А там розбудимо писаря, зберемо десятських, переловимо всіх цих бешкетників і сьогодні ж резолюцію усім їм учинимо.

Десятський забряжчав невеличким висячим замком у сінях і відчинив комору. У цей саме час полоненик, користуючися з того, що в сінях було темно, раптом вирвався з надзвичайною силою з рук його.

— Куди! — закричав голова, схопивши ще цупкіше його за комір.

— Пусти, це я! — обізвався тоненький голос.

— Не pomoже! Не pomoже, брате! Пищи собі хоч чортом, голубчику, не тільки бабою, не одуриш мене! — І турнув його в темну комору так, що сердешний полоненик застогнав, упавши на поміст. Голова в супроводі десятського пішов до писаревої хати, і слідом за ними, немов пароплав, димів люлькою винокур.

В роздумі вони йшли всі троє, похиливши голови, аж раптом, повертаючи в темний завулок, всі разом скрикнули, стукнувшись з розгону об щось лобами, і такий же крик

пролунав назустріч їм. Прижмуривши своє око, здивований голова побачив писаря з двома десятськими.

— А я до тебе йду, пане писарю!

— А я до вашої милості, пане голово!

— Чудеса завелися, пане писарю!

— Чудні діла, пане голово!

— А що?

— Хлопці казяться, бешкетують цілими ватагами по вулицях. Вашу милосць почитують такими словами — одне слово, сказати соромно. П'яний москаль побоїться вимовити їх нечистим своїм язиком. (Все це худорлявий писар, у вибійчаних шараварах і в жилетці кольору винних дріжджів, супроводив витягуванням шиї наперед і приведенням її в той же час до попереднього стану). Тільки був задрімав трохи, зразу зігнали з ліжка клятві шибеники своїми соромицькими піснями та стуком. Хотів був гарненько приструнчити їх, та поки надів шаравари й жилетку, всі порозбігалися хто куди. Самий верховод, проте, не втік від нас. Співає він тепер у мене в тій хаті, де колодників тримають. Душа горіла в мене дізнатись, що то за птиця, та пика у нього вся в

сажі, як у чорта, що кує цвяхи для грішників.

— А як він одягнений, пане писарю?

— У чорному вивернутому кожусі, собачий син, пане голово.

— А не брешеш ти, пане писарю? Що, коли цей шибеник сидить тепер у мене в коморі?

— Ні, пане голово! Ти сам, не в гнів кажучи, чи не погрішив трохи.

— Давай вогню! ми поглянемо на нього. Принесли вогню, відчинили двері—і голова аж ахнув від здивовання, побачивши перед собою свояченицю.

— Скажи, будь ласка,—з такими словами вона підстуцила до нього.—Ти ще не з'їхав з останнього глузду? Чи була в отому твоєму одноокому казані хоч крапля мозку, коли ти мене в темну комору шпурнув? Щастя, що не вдарила ся головою об залізний гак. Хіба я не кричала тобі, що це я? Схопив, проклятий ведмідь, своїми залізними лапами, та й пхає. Щоб тебе на тім світі пхали чорти...

Останні слова вона винесла за двері на вулицю, куди пішла з якоїсь своєї причини.

— Еге ж, «я бачу, що це ти,— казав голова очумавшись.— Що скажеш, пане писарю: не шельма цей проклятий пробийголова?

— Шельма, пане голово!

— Хіба не час нам усю цю бісову челядь вишколити гарненько та повернути до діла?

— Давно час, давно час, пане голово!

— Вони, дурні, взяли собі в голову... Який чорт! мені почувся крик своячениці на вулиці! Вони, дурні, взяли собі в голову, що я їм рівня. Вони думають, що я який-небудь їх брат, простий козак...— коротенький, що настав за цим, кашель, і кинутий спід лоба погляд навкруги подавали знак, що голова має говорити про щось поважне.— Тисяча... цих проклятих назв років, хоч убий, не вимовлю— ну, року, тодішньому комісарові¹ Ледачому даний був наказ вибрати з козаків найтямучішого за всіх.— О! (Це „о“ голова проказав, піднявши палець угору), найтямучішого за всіх, показувати шлях цариці. Я тоді...

— Що казати, це всякий уже знає, пане

¹ Земські комісари відали збиранням податків, поставкою рекрутів, дорогами, поліцією та експлуатацією державного майна.

голово. Всі знають, як ти заслужив царської ласки. Признайся тепер, що моя була правда, взяв трохи гріха на душу, коли казав, що впіймав того шибеника у вивернутому кожусі?

— А щодо цього сатани у вивернутому кожусі, то його треба, для науки іншим, закувати в кайдани і покарати. Нехай знають, що значить влада! Від кого ж і голову призначено, як не від царя? Далі доберемося й до інших парубків; я не забув, як прокляті песиголовці нагнали у город череду свиней, що переїли всю мою капусту та огірки; я не забув, як чортові діти не схотіли молотити моє жито; я не забув... Ну, та хай вони проваляться, — мені спершу треба дізнатись, яка це шельма у вивернутому кожусі.

— О, то меткий, видно, птах! — промовив винокур, щоки якого під час цієї розмови безлерестанку заряджалися димом, наче гармата під час облоги, і губи, облишивши коротеньку люльку, викинули цілий хмаровий фонтан.

— Отакого чоловіка не погано було б про всякий випадок тримати у вінниці, а

ще було б краще почепити його на вершку дуба, замість панікадила.

Такий дотеп показався винокурові не зовсім поганим, і він одразу ж вирішив, не дожидаючи ухвали інших, нагородити себе хрипким сміхом.

В цей час стали наближатись вони до невеликсі хати, що майже провалилась у землю,— цікавість наших подорожан збільшилась. Всі стовпились коло дверей. Писар вийняв ключа, почав бряжчати ним коло замка, але цей ключ був від скрині його. Нетерплячка зросла. Засунувши руку, почав він шарити і сипати лайками, ніяк не знаходячи його.

— Е! — сказав він наостанку, нагнувшись і виймаючи ключа з глибочної кишені своїх вибійчаних шараварів. При цьому слові серця наших героїв, здавалось, злилися в одне. І це величезне серце так сильно забилося, що нерівного стуку його не міг заглушити навіть брязкіт замка. Двері відчинились і... Голова зблід, мов полотно; винокур відчув холод, і його волосся піднялося вгору, наче хотіло летіти на небо; жах відбився на обличчі у писаря; десятські поприкіпали до землі і, як пороззявляли роти всі разом,

так і завмерли, не стуляючи їх: перед ними стояла своячениця.

Здивована не менш за них, вона, проте, трохи очутилась і зробила рух, щоб підійти до них.

— Стій! — закричав диким голосом голова і зачинив за нею двері.— Панове, це сатана, — кричав він.— Вогню, швидше вогню. Не пошкодую казенної хати. Паліть її, паліть, щоб і кісток чортових не зосталося на землі.

Своячениця жахливо кричала, почувши за дверима такий грізний вирок.

— Що ви, братці! — казав винокур.— Дожили, дякувати богові, до сивого волосся, та й досі розуму не набрались: від простого вогню відьма не загориться. Тільки вогонь від люльки візьме перевертня. Чекайте, ось я зараз все владнаю!

Сказавши це, висипав він гарячий попіль із люльки в жмут солом'ї і почав роздмухувати його. Одчай надав в цей час сили бідній своячениці; голосно стала вона благати й переконувати їх.

— Стійте, браття! Нащо справді даремно набиратися гріха; може, це і не сатана,— промовив писар.— Якщо воно, тобто оте

саме, що сидить там, покладе на себе хреста, то це наявна ознака, що не чорт.

Пропозицію схвалили.

— Цур тобі, сатано!—казав писар, прихилившись до шпарини в дверях.—Як не будеш ворухитись, ми відчинимо двері.

Двері відчинились.

— Перехрестись!—сказав голова, озирючись тим часом назад і вибираючи безпечне місце на випадок ретиради¹.

Своячениця перехрестилась.

— Який чорт? Справді, це своячениця!

— Яка нечиста мати загнала вас, кумо, в цю хижку?

І своячениця, хлипаючи, розповіла, як на вулиці схопили її хлопці наоберемок і, не зважаючи на пручання, вкинули її через широке вікно в хату й забили віконницею. Писар кинувся до вікна—петлі у віконниці справді були поодривані, і сама вона прибита тільки зверху дерев'яним брусом.

— Ну, ти в мене знатимеш, одноокий чорте!—закричала вона, підступаючи до голови, який зразу порачкував назад, боязко

¹ На випадок відступу.

міряючи її своїм оком.— Я знаю твій намір: ти хотів, ти радий був нагоді спалити мене, щоб вільніше було волочитись за дівчатами, щоб ніхто не бачив, як дуріє сивий дід. Ти думаєш, я не знаю, про що ти говорив цього вечора з Ганною! Ні, я знаю все. Мене не обдурити й не такій дурній, як у тебе, голові. Я довго терплю, тільки гляди, щоб після не каюся...

Вона посварилась кулаком і швидко пішла, залишивши остовпілого голову.

— Ні, тут справді без чорта не обійшлося,— думав він, люто чухаючи потилицю.

— Спіймали!— закричали в цей час десятські, входячи в хатю.

— Кого спіймали?— спитав голова.

— Чорта у вивернутому кожусі.

— Сюди його!— крикнув голова і захопив приведеного полоненика за руки.— Ви збожеволіли: це ж п'яний Каленик...

— Що за загибель. У руках був у нас, пане голово!— В переулку обступили кляті парубки, як почали танцювати, сіпати за рукава та язика висолоплювати, та виривати з рук! Хай вам чорт!— думаємо.— І як оця ворона потрапила замість нього, бог один відає.

— Владою моєю і всієї громади дається наказ: цю ж мить піймати того розбійника, а оним чином і всіх, кого знайдете на вулиці, і привести на розправу мені.

— Даруй, пане голово,— закричали деякі, кланяючись в ноги.— Подивилися б ви, які пики!— Побий мене бог, і родились і хрестились— не бачили отаких гидотних пик! Чи довго до гріха, пане голово? Налякають так, що ніяка баба не візьметься вилити переляк.

— Дам я вам переляк! Що ви? Слухатись не хочете? Руку за ними тягнете? Бунтуєте? Що це? Та що ж це? Ви заводите розбишацтво? Ви!.. Ви!.. Та я на вас комісарові! Зараз же, чуєте, зараз! Біжить! Летить птицею! Щоб я вас!.. Щоб ви мені!..

Усі порозбігались.

V. УТОПЛЕНИЦЯ

Не турбуючись ні про що, не думаючи про розіслану погоню, той, хто був винний в усій цій бучі, повільно підходив до старого будинку і ставу. Не треба, гадаю, й казати,

що це був Левко. Чорний кожух на ньому був розстібнутий. Шапку держав він у руці. Піт градом котився з нього. Велично й похмуро чорнів кленовий ліс, обсіпаний з того краю, що від місяця, тонким срібним пилом. Нерухомий став подув свіжістю на стомленого парубка і змусив його відпочити на березі. Скрізь тихо; в глибокій лісовій гущавині чути було тільки солов'їний спів. Непоборний сон хутко став затуляти йому зіниці; зморене тіло ладне було впасти в дрімоту й заніміти; голова хилилася...

— Ні, так я засну ще тут! — говорив він, підводячись і прогираючи очі.

Озирнувся: ніч виблискувала ще краще. Якесь дивне чарівне сяйво домішувалося до блиску місяця. Ніколи ще йому не доводилось бачити такого. Срібний туман упав навколо. Пахощі яблуневого цвіту та нічних квітів лилися по всій землі. З великим здивованням дивився він у нерухомі води ставу: старовинний панський будинок, перекинувшись униз, видний був у ньому чистий і в якійсь ясній величі. Замість сумних віконниць світилися веселі скляні вікна й двері. Крізь прозорі шибки виблискувала позолота.

І ось привиділось, ніби вікно відчинилось. Притаївши дух, не зворухнувшись і не зводячи очей із ставу, він, здавалося, переселився у глибінь його і бачить: спершу білий лікоть висунувся у вікно, далі визирнула й привітна голівка з блискучими очима, що тихо світились крізь хвилі темнорусої коси, і схилилася на лікоть. І бачить: вона хитає легенько головою, вона киває, вона усміхається. Серце його раптом забилося. Вода затремтіла, і вікно зачинилося знову. Тихо відійшов він від ставу і подивився на будинок: сумні віконниці були тепер відчинені; шибки сяяли при місяці. „От як мало треба покладатися на те, що кажуть люди,— сам подумав про себе герой наш,— будинок новісінький, фарби живі, ніби сьогодні його мальовано. Тут живе хтось“.— І мовчки підійшов він ближче; але в домі все було тихо. Лунко й голосно перегукувалися блискучі пісні солов'їв і, коли вони, здавалося, вмирали в солодкій млості й знемозі, чулося цвірінькання й шелестіння коників або гудіння болотяної птиці, що вдаряла слизьким носом своїм в широке водяне дзеркало. Якусь солодку тишу й тихе привілля відчув

Левко в своєму серці. Налагодив він бандуру, заграє і заспівав:

Ой, місяцю, мій місяченьку!
Ще й ти, зоре ясна!
Ой, світить там на 'подвір'ї,
Де дівчина красна.

Вікно тихо відчинилося, і та сама голівка, яку бачив у воді, визирнула з вікна, пильно дослухаючись до пісні. Довгі її вії були наполовину спущені на очі. Вся вона була біла наче полотно, наче блиск місяця. Та яка дивна, та яка прекрасна. Вона засміялась. Левко затремтів.

— Заспівай мені, молодий козаче, якунебудь пісню! — тихо мовила вона, схиливши набік голову і опустивши густі вії.

— Якої ж тобі пісні заспівати, моя ясна панночко?

Сльози тихо покотилися по її блідому лицю.

— Парубче, — казала вона, і щось невимовне, дитяче й ніжне відчулося в її голосі: — Парубче, знайди мені мою мачуху! Я нічого не пожалю для тебе. Я винагороджу тебе! Розкішними, дорогими дарунками я одарую тебе! У мене в рукави, шиті шовком,

дороге намисто. Я дам тобі пояс, оздоблений перлами. У мене є золото... Парубче, знайди мені мою мачуху. Вона люта відьма: не було мені спокою від неї на білому світі. Мучила мене. Глянь на лице мое: вона вивела з нього рум'янець своїми нечистими чарами. Подивись на білу шию мою: вони не змиваються! Вони не змиваються! Вони ніколи не одмиються, ці сині плями, від залізних пазурів її! Подивися на білі ноги мої: вони багато ходили; не по килимах тільки,— по піску гарячому, по землі холодній, по тернах колючих вони ходили; а на очі мої, подивись на мої очі: вони не бачать од сліз... Знайди її, парубче, знайди мені мою мачуху!

Голос її, що раптом дужчав, одразу урвався. Струмки сліз побігли по білому лицу її. Якесь важке, повне жалю й смутку почуття стиснуло груди парубкові.

— Усе б я радий зробити для тебе, моя панночко,— сказав він, широко хвилюючись,— та як мені і де її знайти?

— Подивися, подивися! — швидко сказала вона,— вона тут! Вона он на березі водить танок між моїми дівчатами і гріється на місяці. Тільки вона хитра й лукава. Вона при-

кинулась утопленицею, та я знаю, та я чую, що вона тут. Мені тяжко, мені душно через неї. Я не можу через неї плавати легко і вільно, як риба. Я тону, падаю на дно, як ключ. Знайди її, парубче!

Левко глянув на берег: в прозорому срібному тумані мигтіли легкі, мов тіні, дівчата, в білих, як розквітлий ландишами луг, сорочках; золоте намисто, дукачі виблискували на шиях їх; але вони були бліді: тіло їх ніби було вирізьблене з прозорих хмар і ніби світилося наскрізь при срібному місяці. Танкове коло наближалось до нього. Почулись голоси.

— Давайте у ворона! Давайте гратися у ворона! — зашуміли всі, немов прозорий очерет, якого торкнувся в тихий час смеркання лагідними устами вітер.

— Хто ж буде за ворона?

Кинули жеребок — і одна дівчина вийшла з гурту. Левко став придивлятися до неї: лице, одіж, усе було в неї таке, як і в інших. Помітно було, що вона неохоче грала цю роль.

Гурт витягся довгою низкою і швидко перебігав від нападу хижого ворога.

— Ні, я не хочу бути вороном,— промовила дівчина, знемагаючи від втоми.— Мені жаль віднімати курчат у бідної матері.

„Ти не відьма“,— подумав Левко.

— Хто ж буде вороном?

Дівчата знову хотіли кидати жеребки.

— Я буду за ворона!— озвалась одна з гурту.

Левко став пильно придивлятися їй в обличчя. Швидко їй сміливо гналась вона за дівчатами. Швидко їй сміливо кидалась вона на всі боки, щоб упіймати свою жертву. Тут Левко став помічати, що тіло у неї не так світилось, як у інших: всередині його виднілося щось чорне. Ось почувся крик: ворон кинувся на одну з дівочої низки та схопив її, і Левкові уявилося, ніби у ворона висунулись кігті, а на обличчі мигнула злісна радість.

— Відьма! — сказав він раптом, показавши на неї пальцем і повернувшись до будинку. Панночка засміялась, а дівчата з криком повели за собою ту, що була за ворона.

— Чим же тебе нагородити, парубче? Я знаю, тобі не золота треба: ти любиш Ганну, а суворий батько твій не велить тобі жени-

тися з нею. Він тепер тобі не перешкодить; візьми і віддай йому ось цей лист...

Вона простягнула білу руку, личко її якось чудно засвітилось і засяяло... З незбагненим трепетом і млосним биттям серця вхопив він листа і... прокинувся.

VI. ПРОБУДЖЕННЯ

— Невже це я спав? — сказав про себе Левко, встаючи з невеличкого пагорбка. — Так правдиво, ніби це й не сон. Дивно, дивно, — казав він далі, озираючись. Місяць, що спинився над його головою, показував північ, всюди — тиша; від ставу віяло холодом; над ним сумно стояв старий будинок з зачиненими віконницями; мох та дикий бур'ян свідчили, що давно його покинули люди. Тут він розтулив свою руку, що була міцно стиснута, і мало не крикнув з подиву, побачивши в ній записку. „Ех, якби я вмів грамоти!“ — подумав він, вертячи перед собою на всі боки папірець. В цей момент почувся шум позад нього.

— Хапай його зразу! Чого злякались? Нас десяток! Голову даю в заклад, що це людина,

а не чорт!— Так кричав голова до своїх супутників, і Левко побачив себе в багатьох руках, що деякі з них тремтіли від страху.

— Ану, скидай, приятелю, свою страшну личину! Годі тобі людей морочити!— сказав голова, схопивши Левка за комір, і зразу оторопів, вилупивши на нього своє око.— Левко! Син!— скрикнув він, подаючись назад від здивування і опускаючи руки.— Це ти, собачий сину? Бач, чортове насіння. Я думаю, яка це шельма, який вивернутий біс викидає штуки. Аж виходить, все ти, неварений кисіль, батькові твоєму в горло, це ти зволиш заводити на вулиці розбишацтво, вигадуєш пісні? Еге-ге-ге, Левко! А що це? Чи не засвербіла в тебе спина? В'яжіть його!

— Стривай, батьку! Велено тобі віддати от оцю записочку,— промовив Левко.

— Не до записок тепер, голубчику! В'яжіть його!

— Заждіть, пане голово!— сказав писар, розгорнувши папірець,— комісарова рука.

— Комісарова?

— Комісарова?— повторили мимохить десятські.

„Комісарова? Дивно! Ще незрозуміліше!“ — подумав про себе Левко.

— Читай! читай! — промовив голова, — що там пише комісар.

— Послухаємо, що пише комісар, — сказав винокур, тримаючи в зубах люльку і викресуючи вогонь.

Писар відкашлявся і почав читати:

„Наказ голові Явтухові Макогоненку. Дійшло до нас, що ти, старий дурню, замість зібрати давні податки і давати лад на селі, сам ошалів і чикиш дурниці...“

— От, їй-же-богу, нічого не чую! — перебив голова.

Писар почав знову.

„Наказ голові, Явтухові Макогоненку. Дійшло до нас, що ти старий дурню...“

— Стій! Стій! Не треба! — закричав голова, — я хоч і не чув, проте знаю, що головного діла тут ще немає. Читай далі!

„А через це наказую тобі зараз таки одружити твого сина Левка Макогоненка з козачкою вашого села, Ганною Петриченковою, а також полагодити мости по великому шляху і не давати без мого відома

обивательських коней судовим паничам¹, хай би вони їхали хоч із самої казенної палати. Коли ж, приїхавши, побачу я, що оний мій наказ не доведений буде до виконання, ти один передо мною будеш відповідати. Комісар, відставний поручик Кузьма Деркач-Дришпанівський“.

— Ось що! — сказав голова, роззявивши рота. — Чуєте ви, га, чуєте: за все відповідає голова — а тому слухайтесь! Слухайтеся і не перечте! А ні, то я вам... А тебе, — казав він далі, повернувшись до Левка, — зважаючи на комісарів наказ, хоч і дивно мені, як це дійшло до нього, — я оженю. Тільки попереду ти все ж у мене скуштуєш нагая. Знаєш, того, що висить на покуті? Я поновлю його завтра... Ти де взяв цю записку?

Левко був сам дуже здивований, що так несподівано повернулося його діло, проте мав розсудливість і приготував в умі своїм іншу відповідь, затаївши правду, де він взяв записку.

— Я ходив, — сказав він, — учора ввечері ще до міста і побачив комісара, він саме ви-

¹ Судовим канцеляристам.

лазив тоді з брички. Довідавшись, що я з нашого села, дав він мені цю записку, а на словах вам велів переказати, батьку, що заїде до нас, повертаючись назад, пообідати.

— Він казав це?

— Казав.

— Чи чуєте? — поважно піднявши голову, казав голова до своїх супутників. — Сам своєю персоною комісар приїде до нашого брата, тобто до мене обідати! О! — тут голова підняв палець угору і так нахилив голову, ніби прислухався до чогось. — Комісар! Чи чуєте? Комісар приїде до мене обідати! Як гадаєш, пане писарю, і ви, свате, це ж не абияка честь? Чи ж не правда?

— Ще, скільки я можу пригадати, — підхопив писар, — ні один голова не частував комісара обідом.

— Не кожний голова голові рівня! — промовив із задоволенням виглядом голова. Рот його перекривився і якийсь важкий і хрипкий сміх, що більше скидався на відгуки далекого грому, зазвучав з уст. — Як ти гадаєш, пане писарю, чи не треба було б, ради поважного гостя, дати наказ, щоб з кожної хати при-

несли хоч по курчаті, ну, полотна, ще чого-небудь... Га?

— Треба б, треба, пане голово!

— А коли ж весілля, батьку? — спитав Левко.

— Весілля? Ох, дав би я тобі весілля... Ну, та заради поважного гостя... Завтра вас піп і повинчає, та хай вам чорт! Нехай бачить комісар, що то справність... Ну, а тепер, хлопці, додому! Спати! Сьогоднішній випадок нагадав мені той час, коли...

З цими словами голова пустив звичайний свій важний і значний погляд спід лоба.

— Ну, зараз почне голова розповідати про те, як віз царицю, — сказав Левко і швидкою ходою радісно подався до знайомої хати, оточеної низькими вишнями.

„Пером земля тобі, добра й прекрасна панночко! — думав про себе Левко. — Нехай тобі на тому світі довіку буде радісно між ангелами святими. Нікому не скажу про диво, що трапилось цієї ночі, тобі одній тільки, Галю, розповім про нього. Ти одна поймеш мені віри і разом зо мною згадаєш добрим словом нещасну утопленицю“.

Тут він наблизився до хати: вікно було

відчинене; місячне проміння падало на Ганну, що спала перед ним; голова її лежала на руці; личко тихо горіло; губи шепотіли, невиразно вимовляючи його ім'я.

— Спи, моя красуне! Нехай присниться тобі все, що є найкращого в світі; та все ж не буде воно краще за наше пробудження.

Перехрестивши її, він зачинив віконце і тихенько пішов геть. І через кілька хвилин усе вже заснуло на селі; один тільки місяць так само блискучо і дивно плив у неосяжних пустелях розкішного українського неба. Так само урочисто дихало все вгорі, і ніч, дивна ніч, велично догорала. Так само невидано прекрасна була земля в чарівному срібному світлі; та вже нікому було милуватися ними: все поринуло в сон. Іноді тільки тишу переривало гавкання собак. Та довго ще п'яний Каленик вештався по сонних вулицях, шукаючи своєї хати.

З М І Є Т

	Стор.
I. Ганна	5
II. Голова	16
III. Несподіваний суперник. Змова.	22
IV. Парубки гуляють	27
V. Утоплениця	45
VI. Пробудження	52

Друкарня ім. М. В. Фрунзе. Харків,
Дон.-захаржевська, в. Уповноваж.
Головліту № 4224. Зам. 1146. Тир 20.000.
1⁷/₈ друк. арк.

Видавця № 408. Пап. ф. 62 x 94—40 кг.
7¹/₈ пап. арк в 1 пап. арк. 71.500 літ.
Здано в роботу 5-X-35 р. Підписано
до друку 1-XI-35 р.

Ціна 30 коп.